

*Ганна Мільчевська,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
соціальної роботи, соціальної педагогіки
та дошкільної освіти
Навчально-наукового інституту
соціально-педагогічної та мистецької освіти,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
ORCID ID 0000-0002-1222-228X*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Статтю присвячено висвітленню теми медіаграмотності у підготовці фахівців соціальної сфери. Розглянуто ідею розроблення стандартів і освітніх програм інформаційної грамотності для викладачів та здобувачів вищої освіти. Проаналізовано поняття «медіаграмотність» у трактуванні сучасних учених, зазначено особливості медіаграмотності фахівців соціальної сфери, а саме: включення інформаційних матеріалів про мас-медіа до базових дисциплін навчального плану; мотиваційність у вивченні сучасної медіасистеми; саморозвиток здобувачів вищої освіти на основі мас-медіа; прагнення до медіаторчості через медіаресурси; збагачення медіадосвіду та створення власних медіафільтрів з метою критичного опрацювання медіаресурсів для подальшої професійної діяльності.

У статті проаналізовано фактори ефективності застосування медіаграмотності: залучення більшої кількості студентів; організація викладача для навчання; активізація взаємодії учасників освітнього процесу із зовнішніми ресурсами; зростання уваги студентів до контенту; створення і взаємодія з медіафахівцями-практиками; можливість пошуку різного спектру ресурсів для подальшої професійної діяльності.

***Ключові слова:** медіаграмотність, медіа, соціальні мережі, фахівці соціальної сфери, соціальний педагог.*

Постановка проблеми. Медіаграмотність сьогодні визначено важливою життєво необхідною навичкою для кожної особистості у просторі сучасних інформаційних відносин. В Україні розроблено Концепцію розвитку медіаосвіти та забезпечення її масового впровадження (2021–2025 роки). Провідною метою реалізації Концепції є фундаментальна інформаційна безпека громадянського суспільства України, а також формування у зростаючого покоління навичок ефективної та безпечної взаємодії із системою медіа. Різновид соціальних мереж, YouTube, галузеві блоги є частиною життя суспільства, вони здійснюють неабиякий вплив на прийняття важливих рішень. У поширених соціальних мережах (Facebook,

Pinterest, Instagram, Swarm тощо) зареєстровано вже понад мільйон користувачів.

Запорукою успішного поступу суспільства є досягнення мети медіаосвіти, що полягає у розвитку навичок критичного мислення, тобто в отриманні, оцінюванні та аналізі будь-якої інформації. Формування медійної грамотності – важлива потреба сьогодення; її реалізація покладається на заклади вищої освіти, що мають широке поле можливостей щодо цього. Серед напрямів медіаосвіти головними є розроблення стандартів і освітніх програм інформаційної грамотності викладачів та здобувачів вищої освіти. Саме це й викликало наш науковий інтерес. Адже фахівці соціальної сфери (соціальний працівник, соціальний педагог) здійснюють професійну діяльність у відкритому соціумі, у сфері найближчого оточення кожної особистості. Тож медіаграмотність у підготовці фахівців соціальної сфери дасть змогу найбільш ефективно виконувати функції посередництва між особистістю і соціальними інститутами під час розв’язання актуальних проблем.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Останніми роками численну кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених було присвячено медіаграмотності та її ролі у розвитку суспільної взаємодії. Актуальність медіаосвіти обґрунтовано у працях О. Шипко, С. Шейбе, Ф. Рогоу та ін., фактори застосування соціальних мереж у навчанні студентів вивчали А. Грузд, К. Хейтрон, Д. Полін та ін.; на особливості формування медіаграмотності соціальних педагогів та підходи до розв’язання проблеми формування медіаграмотності студентів вказували М. Матвійчук, Г. Майборода, І. Якиманська та ін.

Мета статті – розглянути роль медіаграмотності у підготовці фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Університетська підготовка та використання засобів масової інформації на основі медіаосвіти є актуальною темою для філософії освіти, психології, соціальної педагогіки тощо. За матеріалами О. Шипко, на сьогодні ефективність діяльності закладів

вищої освіти безпосередньо залежить від реалізації мети і завдань щодо нових ідей та вміння приймати нестандартні рішення у майбутній професійній діяльності [11]. Ми підтримує погляди вченої про те, що здобувачі вищої освіти потребують не лише знань, а й навичок щодо духовного і професійного самовдосконалення.

Представники психологічної та педагогічної думки С. Шейбе та Ф. Рогоу пояснюють важливість медіаосвіти тим, що мас-медіа, здійснюючи вирішальний вплив на сприйняття навколишнього світу, можуть безвідповідально ставитися до правдивості у поданні інформації [10]. Ми погоджуємося з думкою вчених стосовно того, що віртуальна картинка світу іноді має відмінні риси від реальної, отже – медіаосвіта та медіаграмотність забезпечує певний самозахист та розвиток навичок критичного мислення.

Сутність поняття «медіаграмотність» М. Матвійчук розглядає як процес розвитку і вдосконалення медіазнань (уявлення, терміни факти та зв'язки, що відображають систему мас-медіа), медіавмінь (усвідомлення сутності під час виконання медіаосвітньої діяльності з певною метою), а також – медіанавичок (автоматизованість медіаосвітньої діяльності). Групи методів медіаосвіти вчена класифікує так:

– *за джерелом знань*: словесні (до прикладу, перекази, розповіді, бесіди на основі медіатекстів, методи драматизації тощо); *наочні* (показ медіаматеріалів, ілюстрації фрагментів медіатексту, спостережливість тощо); *практичні* (технічні вправи на основі взаємодії з мас-медіа тощо);

– *за рівнем пізнавальної діяльності*: *пояснювально-ілюстративні* (інформаційні повідомлення про мас-медіа); *репродуктивні* (демонстрація інформації про мас-медіа); *проблемні* (опрацювання певних ситуацій медіатекстів з метою розвитку критичного мислення); *частково-пошукові* (пошук способів та шляхів для розв'язання медіазавдань тощо); *дослідницькі* (пошук самостійних шляхів, засобів, способів інформації певної медіаситуації);

– *за логікою пізнання*: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний; індуктивний, дедуктивний, індуктивно-дедуктивний; методи порівняння, аналогії, розгортання гіпотези; *інтерактивні методи*: *дискусійні* (діалогові, дискусії у складі групи та загального колективу), а також – *ігрові* (імітаційні, театралізовані, із застосуванням медіаматеріалів); тренінгові [3].

Дослідники визначають такі особливості медіаграмотності соціальних педагогів, як: перевага інтерактивних форм навчання у процесі медіаосвіти; включення інформаційних матеріалів про мас-медіа до переліку базових дисциплін навчального плану; мотиваційність у вивченні сучасної медіасистеми; саморозвиток здобувачів вищої освіти на основі мас-медіа; прагнення до медіаторчості через медіа-ресурси; діяльність позааудиторних форм (клуби, центри, лабораторії тощо); розвиток інформаційного світогляду як бази для формування медіаграмотності майбутнього фахівця соціальної сфери; збагачення медіадосвіду та створення власних медіафільтрів з метою критичного опрацювання медіаресурсів для подальшої професійної діяльності; включення до змісту навчального процесу різновиду форм застосування медіа у соціально-педагогічній діяльності [9].

Дослідник Г. Нерсесян медіаграмотність характеризує як «ефективний захід протидії інформаційно-психологічним загрозам України, стійке підґрунтя для формування загальної суспільної стійкості інформаційно-психологічним загрозам» [8, с. 60]. С. Троян і А. Ткачук у викладанні дисципліни «Основи медіаграмотності» виділяють вісім ключових рівнів: осягнення основних положень; усвідомлювання мови; усвідомлювання викладеної інформації; розвиток скептицизму; інтенсивний розвиток; емпіричне вивчення; критичне оцінювання та соціальна відповідальність [5, с. 18].

Освітнє середовище закладів вищої освіти є полем розвитку нових інформаційних систем. Застосування медіа як засобу масової інформації дає змогу здобувачам отримувати дистанційну освіту, що охоплює освітні послуги, які надаються на певній відстані від закладу.

З досвіду викладання дисциплін соціального циклу для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» зазначимо, що під час впровадження елементів дистанційного навчання позитивними є такі моменти, як: швидкий обмін інформацією, мобільність у включенні більшості здобувачів до освітньої діяльності, надання завдань та виконання їх здобувачами у зручний час. Такий зворотний зв'язок сприяє розширенню освітнього досвіду. Водночас зауважимо, що використання соціальних медіа для навчання у закладах вищої освіти також пов'язано з певними складностями: забезпечення під'єднання до мережі Інтернет, особливо у сільській місцевості, або, навіть, відсутність комп'ютерної техніки.

Поняття «медіа» на сьогодні охоплює, окрім книжок, періодичної преси, радіо, телебачення, кінематографу, ще й мобільні телефони, інтернет, айподи або MP3-плеєри, відео та комп'ютерні ігри, інші музичні записи (до прикладу, CD записи), біл-борди та інші типи реклами (слова, зображення на одязі, інформація на інших носіях), а також постери та флаєри. Досліджуючи фактори використання соціальних мереж у навчанні студентів, А. Грузд, К. Хейтрон, Д. Полін зазначають, що згідно з теорією освіти і навчання виокремлено три ознаки, за яких викладачі можуть використовувати соціальні медіа в своєму навчанні: ознайомлення здобувачів вищої освіти з практикою; розширення діапазону навчального середовища; навчання завдяки соціальній взаємодії і співпраці [12].

Найбільш загальне поняття медіаосвіти соціальних педагогів представлено у дослідженнях Г. Майбороди: «Медіаосвіта – це процес розвитку в аудиторії критичного мислення на матеріалі медіа і способів використання мас-медіа в особистісному та професійному розвитку» [4, с. 10].

Слушними, на наш погляд, є судження вчених про цінність мережевого навчання, навіть, засвоєння норм соціальної практики завдяки спостереженню. Актуальність медіаосвіти для діяльності фахівців соціальної сфери полягає у своєчасному оволодінні важливою інформацією та

оперуванням набутими знаннями. Як вказує Л. Єрьоміна, соціальні працівники/ соціальні педагоги закладів інтернатного типу мають повсякчас володіти нормативно-правовою інформацією щодо вихованців вказаних закладів, а також відповідно системи їх опікування, адже до 2026 р. в державних установах під опікою має лишитися не більше 0,5% дітей [2], тож поле діяльності надто широке. Тому важливим є як засвоєння досвіду інших країн, так і спроба вироблення найбільш оптимальних варіантів застосування медіа у професійній діяльності фахівців соціальної сфери (відео-семінари, перегляд фото та відеоматеріалів, соціально-педагогічне проектування тощо).

В умовах соціально-економічного розвитку сьогодення ідея проєктів набуває популярності. І це, на наш погляд, є одним з вагомих аспектів у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, адже застосування медіаграмотності під час організації соціально-педагогічного проектування дозволить прогнозувати результати і висвітлювати наслідки певних соціальних змін. У своєму дослідженні Л. Москальова характеризує соціально-педагогічне проектування культурно-освітнього простору як організовану пошуково-дослідницьку діяльність, що передбачає не лише досягнення результату (оформленого у вигляді практичного виходу), а й організацію процесу досягнення цього результату (цілеспрямованість, процесуальність, герменевтичність, модифікація соціальних підсистем) [6, с. 189]. Отже, значення медіаграмотності, зокрема, для соціально-педагогічного проектування, пояснюємо можливістю організації діалогічного обміну різними видами інформації (фото, відео тощо), а також потребою зберігати значну кількість інформації.

Вивчення соціальних мереж та їх впливу на інтелектуальну освіту – у полі зору науковців. Аналізуючи соціальні мережі для сталого розумного навчання, Д. Мілтіадіс Літрас, Анна Вісвізі, Лінда Даніела, Акіла Сарірете та Патрісія Ордонес Де Паблос вважають, що існує можливість для розв'язання таких завдань: спроба інтеграції передових методів профільного навчання; ефективне використання аналітики для прискорення викладацького і

навчального процесу; мережева взаємодія викладачів та здобувачів вищої освіти, а також розроблення стратегій для спільного активного навчання; використання потенціалу віртуальної реальності [13]. Нам імпонує думка вчених про те, що використання соціальних мереж в освітньому процесі сприятиме динамічному навчанню, аналітичній справі та соціальній взаємодії у віртуальній реальності (відео-лекції, лабораторії, поширення віртуальних сесій і досліджень тощо). Натомість, для ефективної освітньої діяльності потрібно врахувати і виокремити дослідниками чинники: доступність знань та відсутність вмінь культивувати їх (пошук, фільтрація, оцінка); стратегічне використання ресурсів медіа у розробленні програм та навчальних програм, що дозволить у майбутньому здобувачам вищої освіти відвідувати заняття у різних закладах.

З метою виявлення знань студентів про роль медіа в освітній підготовці ми залучили до педагогічного експерименту 150 здобувачів вищої освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, які вивчають дисципліну «Основи медіаграмотності». Мета дослідження: проаналізувати розвиток медіазнань у здобувачів спеціальності «Соціальна робота». У ході проведення експериментального дослідження було встановлено та виконано такі завдання: з'ясування значення соціальних мереж для здобувачів спеціальностей Дошкільна освіта (74) та Соціальна робота (76). За результатами написання есе та анкетування з'ясовано, що переважна кількість відповідей (95%) у здобувачів Дошкільної освіти та (96%) у здобувачів спеціальності Соціальна робота були такими: можливість спілкування у соціальних мережах; можливість обміну відео та фотофайлами у соціальних мережах. Як бачимо, термін «соціальні мережі» має широке поле свого застосування, відповіді свідчать про актуальність застосування медійності. Для виконання другого завдання залучили здобувачів вищої освіти спеціальності Соціальна робота (I–IV курс та магістратура, денна та заочна форма навчання, 76 чоловік). Здобувачів розділили на дві групи: контрольну (34) та експериментальну (36). У контрольній групі було

проведено анкетування, що охоплювало запитання: Як Ви розумієте сутність поняття «медіаграмотність»? Чи мають фахівці соціальної сфери володіти медіаграмотністю? Вкажіть назви 1–3 художніх/ документальних фільмів, тематика яких пов'язана з формуванням медіаграмотності суспільства. Чи є загроза медіаресурсів для сучасної молоді? Як соціальний працівник може здійснювати профілактичні дії/ заходи з приводу коректного та корисного використання медіаресурсів?

Для виконання третього завдання залучили здобувачів експериментальної групи у кількості 36 осіб. Робота виконувалася в межах дисципліни «Рекламно-інформаційні технології у соціальній роботі». Для вивчення теми «Соціальна реклама в соціальних мережах» ми запропонували здобувачам такі завдання: переглянути художні фільми «Чорне дзеркало» (США, 2017, реж. Оуен Харріс.), «Інфоґолік» (Україна, 2017, реж. В. Шпаков, В. Климчук), «Чоловіки, жінки та діти» (США, 2014, реж. Дж. Райтман). Після цього здобувачам потрібно було розробити соціальну рекламу (на основі сюжетів фільмів), а потім розроблені соціальні реклами здобувачі мали поширити у соціальних мережах. Серед розроблених соціальних реклам були відео-звернення, рекламні флаєри, фото-листівки тощо. Тематика реклами відповідала сюжетам фільмів, до прикладу, взаємини у сім'ях та контроль за перебуванням дітей у соціальних мережах, вплив інформаційних інноваційних технологій на емоційний стан суспільства тощо. Наведемо приклад назв створених здобувачами соціальних реклам: «Бранці соціальних мереж», «Спілкування, що зникло», «Крок назустріч чи у прірву» тощо. Констатуємо такий вид самостійної роботи здобувачів, можемо зазначити, що він викликав інтерес та надав можливість розширити поле власної творчості кожного майбутнього фахівця соціальної сфери. Про це свідчать і відповіді учасників експериментальної групи, яким було запропоновано ту саму анкету, що і в контрольній групі. Детальне опрацювання теми зі здобувачами експериментальної групи дало змогу отримати чіткі та конкретні відповіді, яких не було виявлено в учасників

контрольної групи. Отже, відповіді здобувачів та виконання ними практичних дій переконують у потребі застосування медіатехнологій для навчання і здобуття професійного досвіду.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, цінність використання інтернет-медіа у професійній діяльності соціальних працівників полягає у можливості встановлення дистанційного синхронного зворотного зв'язку, у здобутті інформації, у залученні громадян до взаємодії з представниками різних об'єднань та структур тощо. Тож медіаграмотність фахівців соціальної сфери розглядаємо як процес засвоєння понять та фактів їх застосування у роботі з медіаресурсами для ефективності аналізу та опрацювання інформації, отриманої від клієнтів або їх оточення з метою надання кваліфікованої допомоги людині, групі людей або громаді. Щодо підготовки фахівців соціальної сфери зазначимо, що перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробленні завдань до практичних занять на основі активного використання медіаресурсів для здобувачів спеціальності соціальна робота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баришполец О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.
2. Єршоміна Л. Є. Вихованці інтернатів і їх готовність до сімейного життя: впровадження тренінгових вправ. Modern Technologies of Society Development. Розділ 19: The Academy of Management and Administration in Opole, Opole. 2019. С. 212–227.
3. Матвійчук М. М. Формування медіаграмотності майбутніх соціальних педагогів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ. 2014. 23 с.
4. Майборода Г. Я. Медіаосвіта соціальних педагогів: навч.-метод. посіб. Черкаси : ФОП Гордієнко Є. І., 2014. 90 с.
5. Медіаосвіта. Основи медіаграмотності: навчально-методичний посібник для курсу «Основи медіа грамотності» / укл. С. О. Троян, А. В. Ткачук. Умань: ПП Жовтий О. О., 204. 128 с.
6. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошніченко Ю. 2-ге вид., стер. К.: АУП, ЦВП, 2012. 58 с.
7. Москальова Л. Ю. Соціально-педагогічне проектування культурно-освітнього простору дітей та молоді в освітніх закладах: загальні положення. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка № 2 (11), 2013. С. 189.
8. Нерсисян Г. А. Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії. Інвестиції: практика та досвід. 2018, № 6. С. 60.

9. Скиба М. Особливості медіаграмотності майбутніх соціальних педагогів. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_6_11

10. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: Підручник для вчителя. Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. К. : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. 319 с.

11. Шипко О. Засоби масової інформації в освітньому просторі університету. Проблеми гуманітарних наук. Випуск 33. Філософія. 2014. С. 43–53.

12. Gruzd A. Uses and Gratifications factors for social media use in teaching. веб-сайт. 2016. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444816662933> (дата звернення: 01.08.2019).

13. Miltiadis D. Lytras, Anna Visvizi, Linda Daniela, Akila Sarirete and Patricia Ordonez De Pablos. Social Networks Research for Sustainable Smart Education. 2018. веб-сайт. URL: <https://www.mdpi.com/journal/sustainability> (дата звернення: 31.07.2019).

Стаття надійшла до редакції 05.08.2019

Anna Milchevskaya. Mediagramming in preparation of social sphere specialists

Effective and secure interaction in the media system is an urgent need of today. The article is intended to cover the topic of media literacy in the training of social professionals. The article discusses the idea of developing standards and educational literacy programs for higher education teachers and applicants. The materials also analyze the notion of "media literacy" in the interpretation of modern scholars, noted on a number of features of media literacy specialists in the social sphere, namely: the inclusion of information materials on media in the basic disciplines of the curriculum; motivation in the study of the modern media system; self-development of higher education applicants through the mass media; striving for media creation through media resources; enriching media experience and creating your own media filters to critically process media resources for further professional activity. The publication also outlines media literacy effectiveness factors such as: attracting more students; organization of teacher for training; intensification of interaction of participants of the educational process with external resources; increasing student attention to content; creation and interaction with practitioners; the ability to find a range of resources for further professional activity.

Key words: *media literacy, media, social networks, social specialists, social educator.*

REFERENCES

1. Barishpolec O. T. (2013). Brehnya v informacijnomu prostori ta mizhosobovij komunikaciji : monografiya; Nacionalna akademiya pedagogichnih nauk Ukrayini, Institut socialnoyi ta politichnoyi psihologiyi. Kirovograd : Imeks-LTD, 648 s. [in Ukrainian].

2. Yeromina L. (2019). Vihovanci internativ i yih gotovnist do simejnogo zhittya: vprovadzhennya treningovih vprav. Modern Technologies of Society Development. Rozdil 19: The Academy of Management and Administration in Opole, Opole. S. 212–227 [in Ukrainian].

3. Matvijchuk M. M. (2014). Formuvannya mediagramotnosti majbutnih socialnih pedagogiv u procesi fahovoyi pidgotovki avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : 13.00.05. Kiyiv. 23 s. [in Ukrainian].

4. Majboroda G. (2014). Mediaosvita socialnih pedagogiv : navch.-metod. posib. Cherkasi : FOP Gordiyenko Ye. I., 90 s. [in Ukrainian].

5. Mediaosvita. Osnovy mediahramotnosti: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia kursu «Osnovy media hramotnosti» / ukl.S. O. Troian, A. V. Tkachuk. Uman: PP Zhovtyi O. O., 2014. 128 s. [in Ukrainian].

6. Mediaosvita ta mediagramotnist: korotkij oglyad / Ivanov V., Voloshenyuk O., Kulchinska L., Ivanova T., Miroshnichenko Yu. 2-ge vid., ster. K.: AUP, CVP, 2012. 58 s. [in Ukrainian].

7. Moskalova L. (2013). Socyalno-pedagogychne proektuvannya kulturno-osvitnogo prostoru ditej ta molodi v osvitnih zakladah: zagalni polozhennya. Naukovij visnik Melitopolskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Pedagogika № 2 (11), S. 189 [in Ukrainian].
8. Nersesian H. A. (2018). Mediahramotnist molodi – zaporuka protydii informatsiinii ahresii. Investytsii: praktyka ta dosvid № 6, S. 60 [in Ukrainian].
9. Skiba M. (2012). Osoblivosti mediagramotnosti majbutnih socialnih pedagogiv // Naukovi zapiski [Nizhinskogo derzhavnogo universitetu im. Mikoli Gogolya]. Ser. : Psihologo-pedagogichni nauki. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_6_11 [in Ukrainian].
10. Sheibe S., Rohou F. (2014). Mediahramotnist: Pidruchnyk dlia vchytelia. Perekl. z anhli. S. Doma; za zahal. red. V. F. Ivanova, O. V. Volosheniuk. K. : Tsentr vilnoi presy, Akademiia ukrainskoi presy, 319 s. [in Ukrainian].
11. Shipko O. (2014). Zasobi masovoyi informaciyi v osvitnomu prostori universitetu / Problemi gumanitarnih nauk. Vipusk 33. Filosofiya. S. 43-53 [in Ukrainian].
12. Gruzd A. (2016). Uses and Gratifications factors for social media use in teaching veb-sajt. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444816662933> (data zvernennya: 01.08.2019).
13. Miltiadis D. Lytras, Anna Visvizi, Linda Daniela, Akila Sarirete and Patricia Ordonez De Pablos (2018). Social Networks Research for Sustainable Smart Education. 2018. veb-sajt. URL: <https://www.mdpi.com/journal/sustainability> (data zvernennya: 31.07.2019).